

УДК:398.22

КЫРГЫЗ ЭЛ ЖОМОКТОРУН БАЛА БАКЧАДА ОКУТУУ ЖАНА АЛАРДЫН ТАРБИЯЛЫК МААНИСИ

Мадалиева Санталат Ахуновна - ОшМПУ, улук окутуучу

ORCID:0009-0008-8017-0566

e-mail:smadalieva1@gmail.com

Мейманбек кызы Үмүтай - магистрант

Аннотация: Кыргыз эл жомоктору бала тарбиялоонун маанилүү куралы катары эзелтеден бери колдонулуп келет. Алар балдардын адеп-ахлактык сапаттарын калыптандырууга, дүйнө таанымын кеңейтүүгө жана чыгармачылык ой жүгүртүүсүн өнүктүрүүгө чоң жардам берет. Жомоктор жакшылык менен жамандыкты, адилеттүүлүк менен зулумдукту, эмгекчилдик менен жалкоолукту айкын көрсөтүп, балдарды туура жол тандоого багыттайт. Бала бакчада жомокторду окутуу атайын методдорго негизделип, балдардын кызыгуусун арттырууга жана активдүү катышуусуна шарт түзөт. Көркөм окуу, ролдорго бөлүп ойнотуу, сүрөт тартуу, талкуу жана кыймыл-аракеттик оюндар жомокторду натыйжалуу өздөштүрүүгө өбөлгө түзүлөт. Жомоктордун негизинде уюштурулган иш-чаралар балдардын логикалык ой жүгүртүүсүн, тил байлыгын жана социалдык көндүмдөрүн өркүндөтөт. Кыргыз эл жомоктору эмгекчилдикти, боорукердикти, адилеттүүлүктү жана тапкычтыкты даңазалап, балдарды акылмандыкка, чыдамкайлыкка жана ынтымактуулукка үйрөтөт. Алар кыргыз элинин маданияты, каада-салты жана жашоо образы менен тааныштырып, улуттук баалуулуктарды сиңирүүгө өбөлгө түзөт. Жомокторду туура тандоо жана окутуу методдорун колдонуунун негизинде балдар турмуштук тажрыйба топтоп, инсандык сапаттарын өркүндөтөт.

Ачкыч сөздөр: жомоктору, балдарды тарбиялоо, баалуулуктар, боорукердик, эмгекчилдик, көркөм окуу, ролдук оюндар, чыгармачылык, мекенчилдик, методдор.

ОБУЧЕНИЕ КЫРГЫЗСКИМ НАРОДНЫМ СКАЗКАМ В ДЕТСКОМ САДУ И ИХ ВОСПИТАТЕЛЬНОЕ ЗНАЧЕНИЕ

Мадалиева Санталат Ахуновна - ОшГПУ, старший преподаватель

ORCID:0009-0008-8017-0566

e-mail:smadalieva1@gmail.com

Мейманбек кызы Үмүтай - магистрант

Аннотация: Кыргызские народные сказки издавна используются как важный инструмент воспитания детей. Они очень помогают формировать у детей нравственные качества, расширяют кругозор и развивают творческое мышление. Сказки ясно показывают добро и зло, справедливость и тиранию, трудолюбие и лень и направляют детей к выбору правильного пути. Обучение сказкам в детском саду основано на специальных методах, которые позволяют детям проявлять любопытство и активно участвовать. Художественное чтение, ролевые игры, рисование, дискуссии и подвижные игры способствуют эффективному овладению сказками. Занятия, основанные на сказках, развивают у детей логическое мышление, языковое богатство и социальные навыки. Кыргызские народные сказки прославляют трудолюбие, доброту, справедливость и изобретательность, учат детей мудрости, терпению и гармонии. Они знакомят с культурой, традициями и образом жизни кыргызского народа, способствуют усвоению национальных ценностей. На основе правильного подбора сказок и применения методов обучения дети приобретают жизненный опыт и развивают личностные качества.

Ключевые слова: сказки, воспитание детей, ценности, сострадание, трудолюбие, художественное чтение, ролевые игры, творчество, патриотизм, методы.

TEACHING KYRGYZ FOLK TALES IN KINDERGARTEN AND THEIR EDUCATIONAL VALUE

Madalievna Santalat Akhunovna - Senior lecturer OshSPU
ORCID:0009-0008-8017-0566
e-mail:smadalievna1@gmail.com
Meymanbek kzy Umetai Master's student

Abstract: Kyrgyz folk tales have long been used as an important tool for raising children. They greatly help to form moral qualities in children, broaden their horizons and develop creative thinking. Fairy tales clearly show good and evil, justice and tyranny, diligence and laziness, and guide children to choose the right path. Teaching fairy tales in kindergarten is based on special methods that allow children to be curious and actively involved. Artistic reading, role-playing, drawing, discussions and outdoor games contribute to the effective mastery of fairy tales. Fairy tale-based activities develop children's logical thinking, linguistic richness, and social skills. Kyrgyz folk tales celebrate hard work, kindness, justice and ingenuity, and teach children wisdom, patience and harmony. They introduce the culture, traditions and way of life of the Kyrgyz people, contribute to the assimilation of national values. Based on the correct selection of fairy tales and the application of teaching methods, children gain life experience and develop personal qualities.

Keywords: fairy tales, parenting, values, compassion, hard work, artistic reading, role-playing, creativity, patriotism, methods.

Кыргыз эл жомоктору эзелтеден эле балдардын тарбиясында маанилүү ролду ойноп, алардын адеп-ахлактык, интеллектуалдык жана чыгармачылык өнүгүүсүнө өбөлгө түзүп келген. Бала бакчада жомокторду окутуу атайын усулдарга негизделип, ар бир бала жомок аркылуу жакшылык менен жамандыкты айырмалоону, боорукердикти, эмгекчилдикти жана акыйкаттыкты үйрөнөт. Мындан тышкары, жомоктор балдардын фантазиясын өнүктүрүп, кыргыз элинин каада-салты, маданияты жана жашоо образын түшүнүүгө жардам берет.

Жомокторду натыйжалуу окутуу үчүн бир нече ыкмаларды колдонуу сунушталат. Биринчи кезекте, жомокту көркөм окуу ыкмасы балдардын окуяга кызыгуусун арттырат. Тарбиячы жомокту эмоция менен, үн чыгаруу техникасын колдонуп окуса, балдар жомоктогу окуяларды терең кабыл алып, каармандардын мүнөзүн жакшыраак түшүнүшөт.

Экинчи ыкма – ролдорго бөлүп ойнотуу. Бул усул балдардын эске тутуу жөндөмүн жакшыртып, чыгармачылык жана коммуникативдик жөндөмдөрүн өнүктүрөт. Балдар жомоктогу каармандарын ролдорун ойношкондо, алар окуянын маанисин жакшыраак түшүнүп, өзүнүн эмоцияларын эркин билдирүүгө үйрөнүшөт.

Үчүнчү ыкма – сүрөт тартуу жана кол өнөрчүлүк. Балдар жомокто сүрөттөлгөн каармандарды кагазга тартуу же чоподон жасоо аркылуу өз ойлорун визуалдык түрдө чагылдырууга мүмкүнчүлүк алышат. Бул алардын чыгармачылык ой жүгүртүүсүн өнүктүрүп, жомоктогу деталдарды эстеп калуусуна көмөк көрсөтөт.

Төртүнчү ыкма – талкуу жана суроо-жооп усулу. Жомокту окуп бүткөн соң, анын негизги идеялары боюнча талкуу жүргүзүү балдардын логикалык ой жүгүртүүсүн жана пикир айтуу жөндөмүн өнүктүрөт. Алар жомоктогу окуялардын себеп-салдарын анализдеп, өз көз карашын билдирүүгө үйрөнүшөт.[1.159]

Андан тышкары, кыймыл-аракеттик оюндар дагы жомокторду окутууда чоң мааниге ээ. Жомоктогу окуялар негизинде оюн уюштурулуп, балдар кыймыл-аракеттер аркылуу окуяны кайрадан жандандырат. Бул ыкма алардын физикалык жана эмоциялык өнүгүүсүнө өбөлгө түзөт.

Кыргыз эл жомоктору бала бакчада тарбиялоонун ажырагыс бөлүгү болуп эсептелет. Алар балдарды акылмандыкка, боорукердикке, эмгекчилдикке жана адилеттүүлүккө үйрөтүп, кыргыз маданияты менен тааныштырат. Эгер жомоктор туура методдор менен окутулса, алар балдардын дүйнө таанымын кеңейтип, инсандык сапаттарын калыптандырууга чоң салым кошот.

Кыргыз эл жомоктору балдарды адеп-ахлактык баалуулуктарга үйрөтүп, алардын дүйнө таанымын кеңейтүүдө чоң мааниге ээ. Ар бир жомоктун артында терең тарбиялык маани

камтылган. Алар балдарды боорукер, эмгекчил, адилеттүү болууга үндөйт жана жашоодо жакшы сапаттарга ээ болуунун маанилүүлүгүн үйрөтөт.

Жомоктордун эң негизги тарбиялык өзгөчөлүктөрүнүн бири – жакшылык менен жамандыкты айырмалоо. "Кудайберген менен Шайтанберген" сыяктуу жомоктордо жакшы ниет менен аракет кылган адамдын ийгиликке жетээри, ал эми ач көздүк менен кыянатчылык түбүндө жамандыкка алып келери көрсөтүлөт. Балдар мындай жомокторду угуу аркылуу адилеттүүлүк, боорукердик жана кайрымдуулук сыяктуу сапаттардын маанисин түшүнүшөт.[2,356]

Эмгекчилдик жана өжөрлүктү даңазалоо дагы кыргыз жомокторунда көп кездешет. Мисалы, "Алтын балта" жомогундагы каарман өз эмгеги менен ийгиликке жетип, жалкоолук акыры өкүнүчкө алып келери баяндалат. Бул жомоктор балдарды мээнеткеч болууга, жасаган ишине жоопкерчиликти мамиле кылууга жана кыйынчылыктан коркпоого үйрөтөт.

Биримдикти жана ынтымакты үйрөтүү да кыргыз жомокторунун негизги тарбиялык багыттарынын бири болуп эсептелет. "Үч бир тууган" жомогунда биримдиктүү үй-бүлө бардык кыйынчылыктарды жеңе ала тургандыгы айтылып, ынтымактын күчү баса белгиленет. Бул жомоктор балдарды өз ара жардамдашууга, достукка жана туугандык мамилелерди бекемдөөгө тарбиялайт.[3.46 б]

Чынчылдык жана акыйкаттуулук дагы жомоктордо кеңири чагылдырылган. "Жакшы менен Жаман" жомогунда ак жүрөк, чынчыл жана эмгекчил адам ар дайым ийгиликке жетээри, ал эми митаамдык менен жаман ниет акыры өзүн эле зыянга учуратары баяндалат. Мындай жомоктор балдарды чынчыл болууга, адилеттүү чечимдерди кабыл алууга жана туура жолду тандоого үйрөтөт.

Кыргыз эл жомоктору – бул жөн гана кызыктуу окуялар эмес, алар терең тарбиялык мааниге ээ мурас. Ар бир жомок балдарга жашоонун туура жолун көрсөтүп, алардын инсандык сапаттарын өнүктүрүүгө көмөктөшөт. Ошондуктан жомоктор бала тарбиялоодо маанилүү курал катары колдонулуп, балдардын адеп-ахлагын, эмгекчилдигин жана боорукерлигин калыптандырууда өзгөчө роль ойнойт.

Бала бакчадагы тарбиялык жана билим берүү жараянынын ажырагыс бөлүгү болуп саналат. Алар балдардын акыл-эсин өнүктүрүп, адеп-ахлактык сапаттарын калыптандырууга чоң жардам берет. Бала бакчада окутууга ылайыктуу жомокторду тандоодо алардын мазмуну, тарбиялык мааниси жана балдарга түшүнүктүүлүгү эске алынат.

“Алтын балалык” жомогу эмгекчилдиктин жана аракеттин маанилүүлүгүн үйрөтөт. Бул жомокто каармандар өз ара жардамдашып, иштин жыйынтыгына жетүү үчүн аракет кылышат. Балдар бул жомокту угуу менен мээнеткечтик кандай жакшы жыйынтыктарга алып келерин түшүнүшөт жана эмгекти баалоого үйрөнүшөт.

“Кара өзгөй менен Ак көңүл” жомогу боорукердикти жана адилеттүүлүктү даңазалайт. Бул жомокто эки карама-каршы каарман көрсөтүлүп, алардын жүрүм-туруму аркылуу жакшынын жана жамандын айырмасы ачык берилет. Ак көңүл адам башкаларга жардам берүүнүн аркасында ийгиликке жетсе, өзүмчүл жана ач көз адам акыры өкүнүчтүү тагдырга туш болот. Балдар бул жомок аркылуу боорукер болуунун маанисин түшүнүшүп, адамдарга жардам берүү керектигин аңдашат.

“Жомокчу бала” жомогу тапкычтыкты жана акылдуу болуунун артыкчылыктарын баяндайт. Бул жомоктун каарманы ар кандай кыйынчылыктардан өзүнүн акылы, тапкычтыгы жана креативдүү ой жүгүртүүсү менен чыгып кетет. Балдар бул жомокту укканда, маселелерди чечүүдө тапкычтык жана логикалык ой жүгүртүү канчалык маанилүү экенин түшүнүшөт.

“Бука” жомогу акылмандык жана айкөлдүк жөнүндө баяндалат. Бул жомокто каармандар туура чечим кабыл алуунун, акыл менен иш алып баруунун жана адилеттүүлүктүн маанилүүлүгүн түшүнүшөт. Балдар бул жомок аркылуу чыдамкайлык, акылмандык жана чоң жүрөктүүлүк сыяктуу сапаттарды өздөштүрүшөт.

Кыргыз эл жомоктору бала бакчада окуу жана окутуу үчүн абдан маанилүү курал болуп саналат. Алар балдардын ой жүгүртүүсүн өнүктүрүп, адеп-ахлактык баалуулуктарды

сиңирүүгө жардам берет. Туура тандалган жомоктор балдардын тарбиясын бекемдеп, алардын адамгерчилик сапаттарын чыңдоодо чоң роль ойнойт.[4.50 б]

Эзелтеден бери эле балдарды тарбиялоонун маанилүү куралы болуп келген. Алар аркылуу улуттук баалуулуктарды, адеп-ахлактык нормаларды жана турмуштук тажрыйбаны жаш муунга үйрөтүү мүмкүн. Жомоктордо жакшылык менен жамандык, акыйкаттык менен зулумдук, эмгекчилдик менен жалкоолук сыяктуу карама-каршы түшүнүктөр көрсөтүлүп, алардын жыйынтыктары аркылуу балдарга турмуштук сабак берилет.

Жомоктор балдардын акылмандыкка жана адилеттүүлүккө умтулуусун шарттайт. Окуялардын өнүгүшүндө акылдуулук, тапкычтык жана адилеттүүлүк дайыма сыйланып, ал эми зулумдук менен жалкоолук жазаланат. Бул балдарга туура чечим кабыл алууну, кыйынчылыктан акыл менен чыгуу жолдорун үйрөтөт.

Эмгекчилдик жана жигердүүлүк да жомоктордо кеңири чагылдырылган. Каармандар көп учурда мээнеттин аркасында ийгиликке жетишет, бул балдарды эмгекке шыктандырат. "Алтын балта" же "Кара өзгөй менен Ак көңүл" сыяктуу жомоктордо эмгекчилдик, боорукердик жана ак ниеттүүлүк ар дайым жогору бааланат.

Балдарды боорукердикке жана жардамдашууга үйрөтөт. Каармандар бири-бирине жардам берип, достукка, боорукерликке, чынчылдыкка чакырат. Бул болсо баланын социалдык жөндөмдөрүн өнүктүрүп, чөйрөсү менен жакшы мамиледе болууга жардам берет.

Мекенчилдик жана улуттук баалуулуктар да кыргыз эл жомокторунун негизги темаларынын бири. Алар кыргыз элинин тарыхын, каада-салтын жана маданиятын чагылдыргандыктан, жаш муун улуттук дөөлөттөр менен таанышып, аларды урматтоого үйрөнөт. Кыргыз жомоктору аркылуу балдар ата-бабаларынын жашоо образы, каада-салты жана тарыхый мурастары тууралуу түшүнүк алып, мекенине болгон сүйүүсүн арттырат.[5.113 б]

Жомоктору бала тарбиялоодо баа жеткис курал. Алардын аркасында балдар адеп-ахлактык баалуулуктарды өздөштүрүп, эмгекчилдикке, боорукердикке, акылмандыкка жана мекенчилдикке үйрөнүшөт. Туура тандалган жана кызыктуу методдор менен окутулган жомоктор балдардын аң-сезимин өнүктүрүп, аларды жашоодо туура багыт алууга багыттайт. Кыргыз эл жомоктору балдарды тарбиялоонун, алардын акыл-эсин жана чыгармачылыгын өнүктүрүүнүн эң натыйжалуу куралдарынын бири болуп саналат. Алар баланын дүйнө таанымын кеңейтип, жакшылык менен жамандыкты айырмалоого, адилеттүүлүктү, боорукердикти жана эмгекчилдикти баалоого үйрөтөт. Жомоктор аркылуу балдар кыргыз элинин маданияты, каада-салты жана жашоо образы менен таанышып, улуттук баалуулуктарды өздөштүрүшөт. Алардын тили өнүгүп, ой жүгүртүү жөндөмү өркүндөйт.

Бала бакчада окутуунун натыйжалуу болушу үчүн туура методдор колдонулушу керек. Балдар жомокту жакшы кабыл алышы үчүн тарбиячы аны көркөм окуп, үн чыгаруу техникасын колдонуп, эмоцияны туура жеткириши зарыл. Ролдорго бөлүп ойнотуу ыкмасы да натыйжалуу болуп, балдар окуяны тереңирээк түшүнүп, анын маанисин өздөрү ачып бере алышат. Жомокторду окуп бүткөндөн кийин талкуу жүргүзүү, каармандардын мүнөзүнө баа берүү жана окуянын сабагын түшүндүрүү да балдардын ой жүгүртүүсүн өнүктүрөт.

Мындан тышкары, жомокторду сүрөт тартуу, чопо же кагаздан каармандарды жасоо, кыймыл-аракеттик оюндар аркылуу жеткирүү да натыйжалуу ыкмалардын катарына кирет. Бул ыкмалар баланын элестетүүсүн, чыгармачылык жөндөмдөрүн жана социалдык компетенциясын өнүктүрөт, жомокторду сахналаштыруу аркылуу балдардын өз оюн эркин айтуусуна, коммуникативдик көндүмдөрүн өркүндөтүүгө жардам берилет.

Кыргыз эл жомоктору терең тарбиялык мааниге ээ. Балдарды эмгекчилдикке, адилеттүүлүккө, боорукердикке, биримдикке жана акылмандыкка үндөйт. Мисалы "Кудайберген менен Шайтанберген" жомогунда ак ниеттүүлүк ар дайым жеңишке жетерин, ал эми ач көздүк жана кыянатчылык акыры жаман жыйынтыкка алып келерин көрүүгө болот. "Алтын балта" жомогу эмгекчилдикти даңазалап, жалкоолук ийгиликке алып келбей турганын көрсөтөт. "Үч бир тууган" сыяктуу жомоктор ынтымактын күчүн баса белгилеп, биримдик бардык кыйынчылыктарды жеңүүгө жардам берерин баяндоого багытталган.

Жомоктордун жардамы менен балдар акылдуулуктун, чынчылдыктын, сабырдуулуктун жана тапкычтыктын маанилүүлүгүн түшүнүшөт. "жакшы менен жаман" жомогунда чынчыл жана эмгекчил адам ийгиликке жетсе, жамандык кылган адам акыры өз ишинин залакасын тартары баяндалат. "Жомокчу бала" жомогу болсо, акылмандык менен ойлонгон адам бардык кыйынчылыктардан чыгуу жолун таба аларын далилдейт.

Кыргыз эл жомоктору бала тарбиялоодо жана билим берүүдөгү илим негизги куралдардын бири катары колдонулат. [6 202 б]Алар аркылуу балдар адеп-ахлактык баалуулуктарды үйрөнүп, турмуштук тажрыйба топтоого мүмкүндүк алышат. Ошондой эле, жомоктор кыргыз элинин маданиятын, салт-санаасын жана тарыхын үйрөтүүнүн эң жакшы ыкмасы болуп саналат. Туура тандалган жана баланын курагына жараша берилген жомоктор анын ой жүгүртүүсүн кеңейтип, чыгармачылык жөндөмүн арттырууга чоң салым кошот.

Мектепке чейинки балдардын тилдик мүмкүнчүлүктөрүн өнүктүрүп, алардын жаңы сөздөрдү үйрөнүүсүнө, ойду так жана туура баяндоосуна жардам берет. Алар социалдык адаптацияны жеңилдетип, балдардын айлана-чөйрө менен болгон мамилесин жакшыртат. Жомокторду талкуулоо жана сахналаштыруу балдардын өз оюн ачык айтуусун жана коомчулук алдында өзүн эркин алып жүрүүсүн калыптандырат.

Кыргыз эл жомоктору бала тарбиялоонун ажырагыс бөлүгү болуп, жаш муунду адеп-ахлактык баалуулуктарга, эмгекчилдикке, боорукердикке жана акылмандыкка тарбиялоодо чоң роль ойнойт. Балдардын дүйнө таанымын кеңейтип, алардын инсандык сапаттарын өнүктүрүп, турмушта туура жол тандоого көмөктөшөт. Бала бакчада окутууда туура методдорду колдонуп, кызыктуу жана натыйжалуу жеткирүү маанилүү.

Жыйынтыктап айтканда, кыргыз эл жомоктору бала тарбиялоонун жана билим берүүнүн маанилүү куралы болуп эсептелет. Алар балдардын адеп-ахлактык баалуулуктарын калыптандырып, эмгекчилдикке, боорукердикке, акыйкаттуулукка жана акылмандыкка үйрөтөт. Жомоктор аркылуу балдар жакшылык менен жамандыкты айырмалап, адилеттүүлүктүн жана эмгектин жемишин түшүнүп, улуттук маданият менен таанышат. Бала бакчада жомокторду окутууда көркөм окуу, ролдорго бөлүп ойнотуу, сүрөт тартуу, талкуу жана кыймыл-аракеттик оюндар сыяктуу методдорду туура колдонуу зарыл. Бул ыкмалар балдардын кызыгуусун арттырып, логикалык ой жүгүртүүсүн, чыгармачылыгын жана коммуникативдик жөндөмдөрүн өнүктүрүүгө өбөлгө түзөт. Ошентип, кыргыз эл жомоктору балдардын инсандык сапаттарын өнүктүрүүдө жана алардын дүйнө таанымын кеңейтүүдө баа жеткис роль ойнойт. Алар балдарды тарбиялоодо эң натыйжалуу куралдардын бири болуп, жаш муунга турмуштук тажрыйба жана акылмандык үйрөтүүдө чоң мааниге ээ.

Адабияттар

1. <http://www.science-journal.kg/media/Papers/ivk/2019/3/157-160.pdf> <http://www.science-journal.kg/media/Papers/ivk/2019/3/157-160.pdf>
2. Таштемиров Ж, Байходжоев С, Закиров С. "Кыргыз элинин оозеки чыгармачылык тарыхынын очерки" Фрунзе. 1973-ж.
3. С.Закиров "Кыргыз макал-лакаптары" Фрунзе. 1972-ж.
4. М.Сулайманов "Кыргыз балдар адабиятынын тарыхы" Ош 1992-ж.
5. Н.В. Колесников. Г.И. Расулова Балдарды мектепке даярдоо "Наристе" программасы 480 саат Б 2015-ж-136 б.
6. Элдик жомокторду классификациялоонун көп түрдүүлүгү Шербаева Ж.Р. http://www.science-journal.kg/media/Papers/nntiik/2021/5/%D0%9D%D0%9D%D0%A2_-5_2021_200-204.pdf